

УДК 614.253.83:347.151.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.14>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ЕВТАНАЗІЮ

Заборовський В.В.,

професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
orcid.org/0000-0002-5845-7535

Черевко П.П.,

доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
orcid.org/0000-0002-5311-324X

Заборовський В.В., Черевко П.П. Деякі питання щодо механізму реалізації права особи на евтаназію.

Дана стаття присвячена розкриттю питань, які пов'язані із з'ясуванням загальних рис інституту «евтаназія» та його впливу на виникнення і припинення цивільно-правових відносин, а також питань щодо необхідності існування належного механізму його реалізації.

В рамках даної статті було досліджено різні підходи науковців, а також розкрито позицію законодавців зарубіжних країн щодо можливості використання інституту «евтаназія». Основна увага присвячується, зокрема, розкриттю практичних аспектів механізму реалізації права фізичної особи на евтаназію, виходячи насамперед з досвіду законодавців тих країн, які допускають можливість її застосування (США, Ізраїлю, Швейцарії, Великобританії тощо). Аналізується також позиція Європейського суду з прав людини щодо можливості закріплення на законодавчому рівні відповідної країни права особи на евтаназію.

Для досягнення поставленої мети, авторами були застосовані характерні для правової науки методи. Дослідження проводилося із застосуванням насамперед формально-логічного та системно-структурного методів, а також діалектичного методу пізнання правової дійсності

Аргументується позиція, згідно з якою в разі закріплення в національному законодавстві права особи на евтаназію, його реалізація потребує вироблення належного механізму, який би відстоював інтереси такої особи та насамперед мінімізував вплив потенційних спадкоємців та медичного персоналу на здійснення свідомого та добровільного волевиявлення щодо евтаназії. Акцентується увага на тому, що відповідний механізм реалізації права на евтаназію потребує відсутності зацікавленості як з боку свідків, так і медичного персоналу, а також необхідності детальної регламентації процедури прийняття рішення щодо евтаназії.

Ключові слова: евтаназія; право особи на евтаназію; смерть особи; спадкування; заповіт життя; запит на евтаназію.

Zaborovskyy V.V., Cherevko P.P. Some questions about the mechanism of realization of the person's right to euthanasia.

This article is devoted to the disclosure of issues related to clarifying the general features of the institution of «euthanasia» and its impact on the emergence and termination of civil relations, as well as the need for an appropriate mechanism for its implementation.

In the framework of this article, different approaches of scientists were studied, as well as the position of foreign legislators on the possibility of using the institution of «euthanasia». The main attention is paid, in particular, to the disclosure of practical aspects of the mechanism of realization of the right of an individual to euthanasia, based primarily on the experience of legislators of those countries that allow its application (USA, Israel, Switzerland, UK, etc.). The position of the European Court of Human Rights on the possibility of enshrining the right of a person to euthanasia at the legislative level of the respective country is also analyzed.

To achieve this goal, the author used methods typical of legal science. The study was conducted using primarily formal-logical and system-structural methods, as well as the dialectical method of knowledge of legal reality

The position is argued that if a person's right to euthanasia is enshrined in national law, its implementation requires the development of an appropriate mechanism that would defend the interests of such a person and primarily minimize the influence of potential heirs and medical staff on conscious and voluntary expression of euthanasia. Emphasis is placed on the fact that the relevant mechanism for exercising the right to euthanasia requires a lack of interest from both witnesses and medical staff,

as well as the need for detailed regulation of the euthanasia decision-making procedure.

Key words: euthanasia; the right of a person to euthanasia; death of a person; inheritance; testament of life; request for euthanasia.

Актуальність теми. Цивільна правоздатність та дієздатність фізичної особи припиняється у зв'язку із її смертю. Взагалі смерть особи, як юридичний факт, тягне за собою припинення цивільно-правових відносин, які мали тісний зв'язок із особою, що померла, в той же час є і підставою виникнення таких правовідносин (зокрема, правовідносин щодо спадкування). В теорії та практиці цивільного права, розрізняють фактичну та юридичну смерть особи (внаслідок оголошення фізичної особи померлою). В юридичній площині необхідно виділяти й такий особливий «різновид» смерті як еутаназія, зокрема, що стосується й правових її наслідків. В той же час, можливість реалізації права особи на еутаназію потребує існування насамперед належного механізму його реалізації, що і вказує на актуальність теми даного дослідження.

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення сутності еутаназії в цілому, та необхідності існування відповідного механізму його реалізації зокрема, була предметом досліджень ряду науковців. Серед вчених, які досліджували окремі аспекти даної проблематики, доцільно виокремити праці С. Алдена, М.М. Антоненко, Р. Вейба, Ф. Дарсі, М. Дор, В.В. Дьордя, А. Іфтіхар, А. Кауфмана, Р. Консдорфа, А. Мирсіної, В. Перассо, В.В. Хамітова та інших.

Метою даної статті є розкриття загальних рис інституту «еутаназії» та його вплив на виникнення і припинення цивільно-правових відносин, а також питань щодо необхідності існування належного механізму його реалізації. Основними завданнями автори ставить перед собою: дослідити різноманітні підходи науковців, а також проаналізувати нормативне закріплення можливості використання інституту «еутаназії» відповідно до українського законодавства та законодавства зарубіжних країн; розкрити практичні аспекти механізму реалізації права особи на еутаназію, використовуючи досвід тих країн, які допускають можливість її застосування.

Виклад основного матеріалу. Термін «еутаназія» ввів Ф. Бекон вказуючи, що обов'язок лікаря полягає не тільки в тому, щоб відновлювати здоров'я, а й в тому, щоб полегшувати страждання і муки, заподіяні хворобами, і це не тільки тоді, коли таке полегшення болю як небезпечного симптому хвороби може привести до одужання, але навіть і в тому випадку, коли вже немає абсолютно ніякої надії на порятунок і можна лише зробити саме смерть більш легкою і спокійною [1, с. 255]. Дана дефініція мала ви-

значальний вплив на подальше сприйняття поняття «еутаназія», яке в переважній більшості випадків асоціюється саме з легкою і спокійною смертю. Щодо взаємозв'язку спадкового права з еутаназією, слушною є думка тих науковців, які притримуються позиції, згідно з якою цивільно-правові відносини, що виникають під час реалізації права на життя, пов'язані з таким юридичним фактом, як смерть людини, а саме виникнення, зміна чи припинення спадкових, сімейних та інших відносин [2].

В аспекті правового регулювання питання еутаназії за українським законодавством, то медичним працівникам забороняється здійснення еутаназії, яка полягає у навмисному прискоренні смерті або у смертвінні невиліковно хворого з метою припинення його страждань, а активні заходи щодо підтримання його життя повинні припинятися лише у випадку, коли стан людини визначається як незворотна смерть (смерть головного мозку або її біологічна смерть) (ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я [3]). Таке положення в цілому відповідає змісту ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4], згідно з якою право кожного на життя охороняється законом і нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду.

Заслуговує на увагу і практика Європейського суду з прав, який визнав, що у сфері, яка відноситься до закінчення життя, також, як і в сфері, що відноситься до початку життя, державам повинна бути надана свобода розсуду не тільки по відношенню до того, дозволяти чи не дозволяти припинення штучної підтримки життя і процедури такого припинення, але також і щодо вжитих ними заходів щодо забезпечення балансу між захистом права пацієнтів на життя і захистом їх права на повагу до приватного життя та особистої самостійності (рішення лікаря про припинення штучної підтримки життєвих функцій у пацієнта, який не залишив чітких попередніх інструкцій з цього приводу, не свідчить про порушення права на життя та на повагу до приватного і сімейного життя [5]).

Заборона еутаназії характерна насамперед для країн, де вагоме місце в суспільстві відіграє релігія, зокрема, християнське віросповідання. На відміну від цих країн (до яких на сьогодні відноситься й Україна), законодавство ряду зарубіжних країн натомість передбачає можливість еутаназії, зокрема, шляхом складання особами «заповіту життя» («заповіту за життя») [6: 7]. Насамперед в країнах, які дозволяють використання еутаназії, науковці та практики акцентують важливу увагу на виробленні належного механізму її реалізації. Така необхідність зумовлена можливими випадками психологічного тиску на осіб, з метою спонукати їх вдатися до еутаназії,

зокрема, для отримання спадщини, що потребує вироблення належного механізму, який би відстоював інтереси таких осіб та мінімізував вплив насамперед потенційних спадкоємців та медичного персоналу на здійснення свідомого та добровільного волевиявлення щодо евтаназії (або ж за відсутності «заповіту життя» – щодо прийняття рішення про евтаназію невиліковно хворої особи, яка перебуває у непритомному стані). Існування такого механізму повинно мінімізувати можливості родичів чи друзів (включаючи спадкоємців) чинити тиск, обманювати або навіть змусити когось прийняти евтаназію. Насамперед це стосується, як зазначають науковці найбільш вразливих осіб, а саме старшого покоління та людей з обмеженими можливостями, які зазнають набагато більш жорстокого поводження, ніж інші категорії суспільства [8].

Як на законодавчому рівні, так і науковцями сформовано ряд елементів такого механізму. В країнах, де дозволена евтаназія, як зазначають науковці, особа, яка заздалегідь дає згоду на евтаназію в разі, якщо станеться якась катастрофа або за збігом життєвих обставин постане питання про передчасну смерть шляхом втручання в його життя, має це робити в присутності двох свідків, які автоматично позбавляються права успадковувати [9], тобто мають бути незацікавлені в його смерті. Так, в Ізраїлі, розпорядження про заборону продовження життя медичними засобами особою має бути здійснено в присутності двох свідків, позбавлених надалі права спадкування майна хворого, а також адвоката, судді або директора лікарні (ст. 33 Закону «Про пацієнтів, які помирають») [10].

З необхідності залучення свідків виходить й американське законодавство. Так, кожен американський закон, що стосується «заповіту життя» вимагає їх засвідчення в присутності свідків, яким не можуть бути особи, які очікують спадкування від заявника. Таке положення, на їх думку, відображає законодавчу стурбованість тим, що хтось, хто отримує користь від смерті іншого, спокуситься натиснути на нього, щоб він підписав такий заповіт [11].

В переважній більшості випадків законодавство вимагає присутності не менше двох незацікавлених свідків, коли особа підписує «заповіт життя» або письмову форму запиту на евтаназію (свідки їх підписують, якщо вони погоджуються, що така особа свідомо приймає таке рішення та/або добровільно просить про допомогу. В той же час, деякі штати (наприклад, Каліфорнія) виходять з того, що принаймні один зі свідків не повинен мати відношення до пацієнта або не мати права успадкувати частину його майна. Крім того, додатково вказується, що принаймні один із свідків не повинен працювати у закладі, де пацієнт отримує медичну допомогу, а лікуючий

лікар за жодних умов не може бути таким свідком або ж мати право на спадщину від такого пацієнта [12].

Вищевказаний механізм потребує також відсутності зацікавленості не тільки з боку зазначених свідків, але й медичного персоналу. Викликає побоювання, на думку на думку деяких вчених, і поведінка медичного персоналу, який може бути зацікавлений в настанні смерті хворого «за власним бажанням» (наприклад, на персонал можуть вплинути його родичі; або, навпаки, лікарі можуть бути зацікавлені в приховуванні своєї медичної помилки, в проведенні незаконної трансплантації органів). Вона взагалі вказує на необхідність запровадження презумпції вини лікаря: саме він повинен доводити, що смерть наступила по волі особи, а не насильницьким способом [9].

В багатьох випадках належна реалізація зазначеного механізму (в аспекті незацікавленості медичного персоналу) полягає не тільки в неможливості лікаря бути свідком підписання «заповіту життя» або письмової форми запиту на евтаназію, але й детальній регламентації процедури прийняття рішення про можливість проведення евтаназії. Така процедура може полягати: в необхідності отримання погодження на проведення евтаназії в іншого лікаря, який не має жодного відношення до медичного закладу, в якому проходить лікування пацієнт [8]; встановленні осудності особи, яка бажає скласти «заповіт життя» або ж чіткому діагностуванню невиліковної хвороби [13]. В переважній більшості випадків така процедура детально регламентована із зазначенням чіткої послідовності дій [12].

Одним із аргументів прихильників евтаназії на користь своєї позиції є те, що можливість складення «заповіту життя» або ж запиту на евтаназію дає змогу фактично нівелювати випадки, коли особа, яка страждає від невиліковної хвороби не може скористатись евтаназією через відсутність у законодавстві відповідних норм та спонукає іншу особу припинити її страждання (так звана «латентна евтаназія»), зокрема, можливість отримати спадок (такі випадки неодноразово наводились в юридичній літературі [14, с.155]).

Проблемним питанням в аспекті даного дослідження є й можливість успадкування особою, яка вбила спадкодавця за проханням останнього. Відповідно до українського законодавства не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців. Подібна позиція відтворена й в американському законодавстві (правило «вбивці»), але багатьма науковцями вона сприймається досить критично, вказуючи, що із правила «вбивці» повинен бути виняток, коли вбивство було здійснено для припинення страждань невиліковно хворої дієздатної особи (на її прохання), але за жодних умов не повинно бути здійснено шляхом

шахрайства, примусу чи навмисного застосування фізичної сили, що завдало надмірного болю потерпілому [11].

Подібне правило відтворене і в англійському законодавстві, яке передбачає неможливість отримання матеріальної вигоди (в тому числі й спадку) від вбивства іншої особи (правило вилучення). В той же час, передбачаючи можливі вищевказані випадки, англійський Закон про конфіскацію права [15] надає суду право змінювати або не застосовувати вказане правило та надавати гнучкість у випадках, коли це вимагають обставини, у випадках, відмінних від вбивства (такі випадки були неодноразово описані в юридичній літературі [16]). Заслугує на увагу швейцарське законодавство, яке дозволяє «допомогу в здійсненні самогубства» в тих випадках, коли у особи, яка допомагає немає корисливих мотивів та засуджує випадки, якщо хворого вмовляють піти з життя, щоб, наприклад, позбутися від тягаря турботи про нього, не платити за догляд і лікування або скоріше отримати спадок (якщо нічого з перерахованого вище довести не можна, то і кримінальну справу не порушують) [17].

В даному випадку, одним із найважчих питань є з'ясування того, що саме спонукало особу здійснити таке вбивство (дією чи бездіяльністю), а саме бажання отримати спадщину чи полегшити страждання невиліковно хворої особи, що в багатьох життєвих ситуаціях зробити доволі важко [18]. Взагалі «заповіт життя» або ж запит на евтаназію повинні бути складені добровільно, без будь-якого впливу, не через якісь економічні труднощі чи сімейні проблеми. Тож має бути розроблений певний спосіб виявлення можливого надмірного тиску на особу. Вони не можуть вимагати від особи отримати допомогу в евтаназії (чи заважати в її отриманні), або ж змушувати іншу особу в її наданні [12], а також містити положення, що суперечать законодавству чи моральним засадам (цікавим видається проведене дослідження щодо можливості евтаназії домашніх тварин після смерті господаря, якщо така умова міститься в заповіті [19]).

Натомість «заповіт життя» (запит на евтаназію) може включати елементи реалізації особою права на розпорядження своїми тканинами й органами на випадок смерті. В даному випадку слід врахувати те, що робоча група щодо рекодифікації цивільного законодавства України пропонує закріпити певні репродуктивні права як систему відокремлених особистих немайнових прав (зокрема, можливість спадкування дітьми, зачатими вже після смерті спадкодавця із застосуванням допоміжних технологій) [20]. Досліджувала питання процесу спадкування зачатої дитини способом посмортальної репродукції (після смерті біологічного батька або матері) В.В. Хамітова, яка звернула увагу на непослідовність законодавців

зарубіжних країн як взагалі щодо такої можливості (посмертне зачаття заборонено у Франції, Німеччині, Швеції, Канаді, тоді як дозволено, зокрема, у Великобританії та деяких штатах США), так і процедурних питань її реалізації (насамперед щодо строків народження та можливості спадкування) [21, с. 40]. Тож представникам Робочої групи необхідно, насамперед враховуючи досвід зарубіжних країн, якомога детальніше врегулювати питання щодо можливості спадкування дітьми, зачатими вже після смерті спадкодавця, в тому числі й внаслідок евтаназії.

Висновки. В разі закріплення в національному законодавстві права особи на евтаназію, його реалізація потребує вироблення належного механізму, який би відстоював інтереси такої особи та насамперед мінімізував вплив потенційних спадкоємців та медичного персоналу на здійснення свідомого та добровільного волевиявлення щодо евтаназії (або ж за відсутності «заповіту життя» – щодо прийняття рішення про евтаназію невиліковно хворої особи, яка перебуває у непритомному стані). Існування такого механізму повинно мінімізувати можливості родичів чи друзів (включаючи спадкоємців) чинити тиск, обманювати або навіть змусити когось прийняти рішення про евтаназію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бэкон Ф. Сочинения: в 2 т. Т. 1. 2-е изд. испр. и доп. М.: Мысль, 1977. 567 с.
2. Мікуліна М.М. Право на життя як складова приватності фізичної особи. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Право. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2013_1_25.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
5. Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Lambert and others v. France» on June 5, 2015 (Application № 46043/14). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-155352>.
6. Заборовський В.В. Евтаназія та спадкове право. Правові питання евтаназії: Україна та світовий досвід: монографія. За загальною редакцією С.Б. Булеци, М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2021. С. 252-261).
7. Заборовський В.В., Дьордь В.В. Евтаназія – гідна смерть чи вбивство: юридичні аспекти в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 61-63. URL: http://par.in.ua/1_2017/18.pdf.
8. Wiebe R.E. Hasbrouck. Frequently Asked Questions about Assisted Suicide and

- Euthanasia. *Council of Canadians with Disabilities*. URL: www.ccdonline.ca/en/humanrights/endoflife/FAQ-18March2013.
9. Мырси́на А. Как легализовать эвтаназию в России? 2017. URL: https://zakon.ru/blog/2017/10/15/kak_legalizovat_evтаназіу_v_rossii.
 10. תומל הטונה הלוחה קוח «סשתה»-2005. URL: https://www.health.gov.il/LegislationLibrary/Zchuyot_03.pdf.
 11. Kondsorf R., Alden S. Prulhiere killing your chances of inheriting: the problem with the application of the slayer statute to cases of assisted suicide. URL: <https://actecfoundation.org/wp-content/uploads/Killing-Your-Chances-of-Inheriting-The-Problem-With-the-Application-of-the-Slayer-Statute-to-Cases-of-Assisted-Suicide.pdf>.
 12. What is the End of Life Option Act? (Understanding California's). URL: <https://health.ucdavis.edu/huntingtons/files/CA-End-of-Life-Options-Act-UCHastings-summary.pdf>.
 13. Dore M. Assisted Suicide Laws Are a Recipe for Elder Abuse. *The New York Times*. April 10, 2012. URL: <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2012/04/10/why-do-americans-balk-at-euthanasia-laws/assisted-suicide-laws-are-a-recipe-for-elder-abuse>.
 14. Антоненко М.М. Эвтаназия как разновидность убийства в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Калининград, 2018. 253 с.
 15. Forfeiture Act from 13th July 1982. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1982/34/contents>.
 16. D'Arcy Ph. Unlawful Killing, Assisted Suicide and Inheritance. The Forfeiture Rule. 04 June 2019. URL: <https://www.blandy.co.uk/about/news-and-insights/insights/unlawful-killing-assisted-suicide-and-inheritance-the-forfeiture-rule>.
 17. Перассо В. Помочь умереть: где эвтаназия законна. *Всемирная служба Би-би-си*. 11 сентября 2015. URL: https://www.bbc.com/russian/society/2015/09/150911_euthanasia_countries_legal.
 18. Iftikhar A. Euthanasia: protecting 'right to die' by denying 'right to live'. *Anaesth, Pain & Intensive Care*. 2012. Vol 16(3). P. 305 -310.
 19. Can a Will Require Pets to be Euthanized After the Owner Dies? *Estate Law in PA*. URL: <https://www.wwdlaw.com/can-a-will-require-pets-to-be-euthanized-after-the-owner-dies-estate-law-in-pa/>.
 20. Кауфман А. Видалення небажаного контенту, спадкування незачатими. Які ще новели запропонують для кодексу. *Закон і бізнес*. 2021. Вип. 6 (1512). URL: https://zib.com.ua/ua/146620-vidalennya_nebazhanogo_kontentu_spadkuvannya_nezachatimi_yak.html.
 21. Хамітова В.В. Процес спадкування дитиною, яка зачата способом посмертальної репродукції. *Пріоритетні напрями реформування сучасного законодавства: матеріали науково-практичної конференції* (м. Харків, 19-20 лютого 2021 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 38-41.